

ISSN 2149-9845

E-ISSN 2636-7807

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı 6 / Number 6

İzmir - 2018

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 6 • Aralık/December 2018 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Safnaz ASRİ

Editörler / Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVINÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Hakkı KARASHAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) - Ahmet Ali ÇANAKCI (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
--	--

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Beza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Abdurrahman DODURGALI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)
Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)
Hakkı KARASHAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhittin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)	Samet YAĞCI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY))

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI - Safnaz ASRİ

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 25.012.2018

DINDARLIK DÜZEYİ-DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİ: İSMEK ÖRNEĞİ*

Ahsen Asiye KILIÇ**

E-mail: ahsenasiy54@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3633-5323>

Citation/©: Kılıç, A.A. (2018). Yaygın eğitim kurumlarında kursiyerlerin dindarlık düzeyleriyle aldıkları din eğitiminin ilişkisi: İSMEK Örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 213-241.

Öz

Bu çalışmanın temel konusu, bireylerin ülkemizdeki yaygın ve örgün din eğitimiyle ilgili değerlendirmelerinin dindarlık düzeyleriyle ilişkisini analiz etmektir. Bu amaçla, İSMEK'e devam eden kursiyerlerin, İSMEK'teki eğitimleri öncesinde aldıkları din eğitimi ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki ve katılımcıların bu konudaki düşünceleri yaygın ve örgün din eğitimi açısından ele alınmıştır. Belirlenen çerçevede İSMEK özelinde yaygın ve örgün din eğitimi bağlamında yetişkinlerin dinle ilişkisi, İSMEK dışında aldıkları din eğitime ait değerlendirmeleri, din eğitimi faaliyeti yürüten kurumlara ilişkin yaklaşımları ve Türkiye'de yaygın ve örgün din eğitimi faaliyetleri hakkındaki düşünceleri çeşitli değişkenler bağlamında tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın evreni İSMEK'e devam eden tüm kursiyerler olup rastlantısal örnekleme yoluyla seçilen 202 kursiyer örneklem olarak alınmıştır. İstanbul'da araştırma için seçilen muhitler olan Avclar, Bakırköy, Başakşehir, Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar, Beylikdüzü, Silivri ve Yakuplu'da gönüllülük esası üzerine, araştırmacı tarafından dindarlık ölçeği ve anket uygulaması yapılmıştır.

Sonuç olarak dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına, ibadetleri yerine getirmek için sahip olunan bilgi düzeyine, din eğitiminin en etkili düzeyde alındığı yer değişkenine, din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Dindarlık düzeyinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin devlet okullarında zorunlu verilmesinde ve devlet okullarında seçmeli din dersinin varlığı değişkenine göre karşılaştırılmasında da etkili olduğu gözlenmiştir. Bütün

* Bu çalışma, "Bir Yaygın Eğitim Kurum Olan İsmek'e Katılan Kursiyerlerin Dindarlık Düzeyleriyle Aldıkları Din Eğitiminin İlişkisi" ismi ile Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

bunlarla birlikte çalışmada elde edilen en önemli sonuçlardan birisi de, dini düşünce ve yaşantıda en etkili unsur ve din eğitiminin en etkili düzeyde alınan yerin aile olduğu yaklaşımıdır.

Anahtar Kavramlar: Din eğitimi, yaygın eğitim, hayat boyu öğrenme, dindarlık, İSMEK.

RELATIONSHIP OF RELIGIOSITY-RELIGIOUS EDUCATION: İSMEK CASE

ABSTRACT

The main subject of this study is to analyze the relationship between the level of religiousness and the evaluations of individuals about the common and formal religious education in our country.

For this purpose, the relationship between the level of religious education and the level of religiousness received by the trainees attending İSMEK prior to their education in İSMEK and the participants' opinions on this subject were discussed in terms of widespread and formal religious education.

In particular İSMEK at a specified framework of widespread and listen relationships of adults in the context of religious education mesh, assessment of religious education which they see before training at İSMEK, their approach to the institutions conducting the activities of religious education and thinking widely and on formal religious education activities in Turkey aimed to determine the context of a variety of variables. The universe of the study was all trainees attending İSMEK and 202 participants were randomly selected. Religiousness scale and questionnaire were applied by the researcher on volunteerism basis in Avcılar, Bakırköy, Başakşehir, Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar, Beylikdüzü, Silivri and Yakuplu.

As a result, it was determined that the level of religiousness differed significantly according to the perception of subjective religiosity, the level of knowledge to fulfill the worship, the place where religious education was taken at the most effective level, and the most appropriate place variable in which religious education was taken. It was observed that the religious culture and ethics level of religiousness were effective in giving compulsory education in public schools and in the comparison of the presence of elective religion courses in public schools. One of the most important results obtained in this study is the most effective element in religious thought and life, and the most effective level of religious education.

Key Words: Religious education, non-formal education, lifelong learning, religiousness, İSMEK.

Giriş

Bireyler buldukları sosyo-kültürel ortamda, zamanın ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen eğitim ve öğretim faaliyetlerine dahil olmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında, eğitim olgusunun yaşam boyu devam etmesi anlayışı çerçevesinde, eğitim-öğretimin belirli bir yaş dilimi ile sınırlanmaması gerekliliği de ön plana çıkmıştır (Oktay, 2001, s.23)

Halk eğitimi, yetişkin eğitimi ve yaygın eğitim olarak tanımlanan bu eğitim yaklaşımı, bireyin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sağlamak amacıyla, yaşam boyu devam eden eğitim, rehberlik ve yetiştirme faaliyetidir (Eser, 2010, ss.5-6) Bu bağlamda öncelikle çalışma konumuzun temel kavramlarından biri olarak ön plana çıkan yaşam boyu öğrenme ve yaygın eğitim kavramları üzerinde kısaca durulacaktır.

'Lifelong learning' olarak bilinen yaşam boyu öğrenme, bireysel, toplumsal, sosyal ve istihdamla ilişkili bir yaklaşımla bireyin; bilgi, beceri, ilgi ve yeteneklerini geliştirmek amacıyla yaşam süresinde katıldığı tüm öğrenme faaliyetlerini (MEB, 2009, s.7) ifade etmektedir. Bireylerin ilgi alanlarının tespit edilerek, bilgi-beceri, tutum ve davranış kazandırmak amacıyla, hayatları boyunca örgün, yaygın, hayattan öğrenme etkinlikleri (Aksoy, 2008, s.24) olarak da tanımlanır. Dolayısıyla yaşam boyu öğrenme, yaşam boyunca gerçekleştirilen öğrenme etkinliklerinin tümüdür.

Hayat boyu öğrenmenin bir şubesi ve önemli bir parçası olarak değerlendirilen yaygın eğitim ise, "Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da örgün eğitim sisteminin herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademedен ayrılmış ya da bitirmiş bireylere; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte çeşitli süre ve düzeylerde hayat boyu yapılan eğitim, öğretim, üretim, rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümünü ifade eder." (MEB, 2010/2633). Halk eğitimi için belirlenen alt yaş sınırı 15 iken, yaygın eğitimde belli bir yaş sınırı ve gönüllülük kısıtı bulunmamaktadır (<https://ec.europa.eu>).

Türkiye'de yaygın eğitim faaliyetleri çerçevesinde faaliyet gösteren kuruluşların başında Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Yerel Yönetimler (Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler), Vakıflar ve Sivil Toplum Örgütleri gelmektedir. Ayrıca gerek Milli Eğitim Bakanlığı, gerek Diyanet İşleri Başkanlığı, gerekse Belediyeler bünyesinde 'halk eğitimi' ve 'yaygın eğitim' uygulanmakta olup, özellikle 1990'lı yıllarda belediyeler belli başlı belediyecilik hizmetleriyle birlikte yetki alanlarında yaygın eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Bu çerçevede Ankara Büyükşehir Belediyesi bünyesinde açılan BELMEK gibi İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde açılan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK) de yetişkin eğitimi faaliyetlerine yönelik bir eğitim kurumu olarak bilinen ilk meslek edindirme kurslarıdır.

1996'da, bir sosyal doku projesi kapsamında faaliyetlerine başlayan İSMEK, 3 merkezde, 3 branşta, 141 kursiyere ulaşmıştır. 2018-2019 eğitim dönemi baz alındığında, 242 merkezde, 752 program, 307 branşta, 2.5 milyonu aşan kursiyeri bulunmaktadır. İSMEK, niceliksel anlamdaki bu rakamlarla pek çok üniversitenin öğrenci sayısını aşan bir öğrenci potansiyeline sahiptir. Kurs ve katılımcı sayısı, eğitim branşlarındaki çeşitlilik ve bu eğitimler neticesinde ortaya konulan kaliteli ürünlerle bir bakıma Türkiye'nin en büyük "Halk Üniversitesi" haline gelmiştir (www.ismek.ist.tr).

Eğitim-öğretim faaliyetine ilişkin değişim, hiç şüphesiz içinde bulunduğumuz çağda din eğitimi de etkilemiştir. Cumhuriyet devri ile birlikte din eğitimiye yönelik artan toplumsal talep, siyasî iradelerin bir takım düzenlemeler yapmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitim alanında da pek çok adım atılarak günümüzde etkili bir eğitim-öğretim ortamı oluşturulmuştur (Batar, 2012, s.122).

Hiç şüphesiz dini inanç ve anlayışlar, insanların tavır, düşünce ve davranış gibi özelliklerinin oluşmasında etkin bir role sahiptirler. Dinin eğitim ve öğretimi bu noktada önem arz etmektedir. Dolayısıyla din eğitimi, hayatın gayesini aramaya çağırان ve bu arayışı canlı tutarak onun sürekliliğini sağlayacak bir imkân alanı (Bilgin, 1988, s.28) olarak görülebilir. Hiç şüphesiz bu imkân alanı, bireyi iyiye ve güzele yönlendiren bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Dinin, insan yaşamında yaşanan ve uygulanan yönü olarak tanımlanan dindarlık ise; insan hayatının her yönüne etki eden belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını (Hökelekli, 2010, s.31) ifade eden bir kavramdır. Ayrıca, bireyin şahsi davranışlarında ve dinin ritüellerinde gerçekleşen öznel bir yaşantı boyutudur (Subaşı, 2004, s.61).

Din, toplumu oluşturan bireylerin yaşam tarzına etki eden bir unsur olması hasebiyle bu yöndeki talep ve yönelimler göz ardı edilemez öneme sahiptir. Bu sebeple Cumhuriyet Türkiye'sinde Tanzimat Dönemi ile hız kazanan modernleşme hareketleri her alanı olduğu gibi eğitim alanındaki siyasi politikaları da etkileyerek toplumun din eğitimiye yönelik taleplerine cevap anlamında bir takım düzenlemeler yapılmasına neden olmuştur. Günümüzde de din eğitimiye kaynaklık eden kurum ve kuruluşlara yönelik toplumun talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, yapılacak çalışmalar ve düzenlemeler için yol gösterici olacaktır. Belirtilenlerden hareketle araştırmanın problemi, İSMEK'e devam eden yetişkinlerin İSMEK dışında edindikleri din eğitimi ile dindarlıkları arasındaki ilişki olarak belirlenmiştir. Böylece toplumun dindarlık düzeyi ile din eğitimi arasındaki yönelimlerinin tespiti amaçlanmaktadır. Bu genel amaç kapsamında, "Dindarlık düzeyi ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Dindarlık düzeyi ile yaygın veya örgün din eğitimi kaynakları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Demografik değişkenler ile yaygın veya örgün din eğitimi kaynakları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorularına cevaplar aranacaktır.

İSMEK, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait "Hayat Boyu Öğrenme Merkezi" olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. İSMEK'te '5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7. maddesi v bendi, 5393 sayılı belediyeler kanunu, 'Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği' esasları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile İstanbul Valiliği'nin (İl Mesleki Eğitim Müdürlüğü) imzaladıkları protokol çerçevesinde dersler ve içerikleri hazırlanarak eğitimler yürütülmektedir. Söz konusu eğitimler 3 ila 10 ay sürerken, branşlar arasında eğitim süreleri farklılık gösterebilmektedir. Bazı branşlarda "tamamlama eğitimleri"nin de olduğu eğitimlerin sonunda kursiyerlere, Türkiye'de geçerli ve MEB onaylı "Kurs Bitirme Sertifikası", kursa devam eden ancak başarılı olamayanlara ise "Kurs Katılım Belgesi" verilmektedir (www.ismek.ist.tr).

İSMEK'te ev hanımları, genç kızlar ve erkekler, yaşlılar, emekliler, okuma-yazması olmayanlar, işsizler, halihazırda bir işte çalışanlar, kent yaşamına adapte olmaya çalışanlar, engelliler, cezaevi geçmişi olanlar gibi toplumun pek çok kesiminden bireyler eğitim görmektedir. Söz konusu eğitimleri alabilmek için üst yaş sınırı yokken, alt yaş sınırı 16'dır.

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi sorumluluğu altında örgün ve yaygın din eğitimi şeklinde yürütülen yaygın din eğitimi alanında İSMEK de, Kur'an-ı Kerim öğretimi dersleri ile 2016 eğitim döneminde faaliyet göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla İSMEK, Kur'an-ı Kerim öğrenerek din eğitimi almak isteyen bireylere bu hizmeti sunarak yaygın din eğitimi alanına katkı sağlamış olmaktadır.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda çalışma, İSMEK'e devam eden yetişkinlerin İSMEK dışında aldıkları din eğitimi bağlamında edindikleri dindarlık düzeyleriyle aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkiyi ve etkileşimin neticelerini tespit etmiş olacaktır. Araştırmanın hedef kitlesini oluşturan İSMEK kursiyerlerinin toplam dindarlık düzeyleri; yaş, cinsiyet, medeni durum, sosyal çevre, sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu, lise türü, yaygın ve örgün din eğitimi uygulamaları hakkındaki kanaatleri, din eğitimi alınan veya verilen kurumlarla ilgili yaklaşımları ve değerlendirmeleri araştırmanın temel belirleyicileri olmuştur. Son tahlilde İSMEK kursiyerleri özelinde yetişkinlerin dinle ilişkisi, gördükleri din eğitimiyle ilgili çeşitli değerlendirmeleri, din eğitimi gerçekleştiren kurumlara olan yaklaşımları ve ülkemizdeki örgün ve yaygın dini eğitim faaliyetleri hakkındaki düşünceleri çeşitli değişkenler bağlamında tespit edilmeye çalışılmış, bu unsurlar ve dindarlık düzeyi arasındaki ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

1. Araştırmanın Yöntemi

1.1. Yöntem

Çalışmada yöntem olarak, genel itibarıyla sosyal olgu, birey, nesne veya vakıanın değişikliğe uğratılmadan, olduğu gibi ortaya konulması esasına dayalı tarama modeli kullanılarak var olan durum betimlenmeye çalışılmıştır. Nicel bir araştırma olan çalışmada

özelde ise, değişkenler arasındaki değişimin varlığı ya da derecesinin tespit edildiği 'ilişkisel tarama' (Karasar, 2007, s.79, 81) modeli kullanılmıştır.

İSMEK kurslarına devam eden kursiyerlerin İSMEK dışında edindikleri din eğitimi ve dindarlık düzeyleri ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada, araştırmanın bağımlı değişkeni dindarlık ölçeği; kişisel bilgi formu ve din eğitimi ile ilgili sorular ise çalışmanın bağımsız değişkenleridir.

Verilerin toplanması aşamasında, İstanbul'da daha önce de belirtilen kurs muhitlerinde, kursiyerlerle gönüllülük esası üzerine araştırmacı tarafından anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Hiç şüphesiz İstanbul'da yaşayan bireyler, farklı sosyo-kültürel yapılarla ve sosyo-ekonomik düzeylere sahiptir. İSMEK'in bu farklılıklara sahip bölgelere ulaşabildiği göz önünde bulundurularak, tesadüfi örneklemin bu farklılıkları en yüksek düzeyde temsil edeceği düşünülmüştür.

Çalışmanın içeriği, dindarlık ölçeği ve din eğitimi konu edinen bir ankete dayanması nedeniyle mahremiyet hassasiyeti dikkate alınmıştır. Uygulama öncesinde olası çekingenlik veya tepki durumuna karşı katılımcıların güvenini sağlamak amacıyla kimlik gösterilmiştir. Anket, kimsenin etkisi altında kalınmadan samimi, içten ve doğru cevaplar verilmesi amacıyla kurs çıkışında ve gönüllülük esasına göre bir sokak çalışması şeklinde uygulanmıştır. Uygulamanın sağlıklı olması için, anket sırasında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Cevaplandırma süresi 10-15 dakika sürmüştür. Uygulanan anketlerin toplamda 7 tanesi yeterli düzeyde bilgi içermediğinden dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Bunun sebebi, katılımcının anketin birkaç sorusunu cevaplandırıp bırakması veya sadece ilk sayfasının doldurup devam etmemesidir. Böylelikle 2017 yılında 202 anketin SPSS'e girişi gerçekleşmiştir. Çalışmada yaş değişkeni 18 ve üzeri olarak belirlenmiş, uygun olmayan yaş düzeyleri değerlendirme dışı tutulmuştur.

Ankette, kişisel bilgi formu, dindarlık ölçeği ve din eğitimi soruları yer almaktadır. Kişisel bilgi formunda demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal çevre, eğitim ve gelir durumu) ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Dindarlık ölçeği olarak, Uysal (1995)'in geliştirdiği 'İslami Dindarlık Ölçeği' kullanılmıştır (ss.263-271). Toplam dindarlık hesaplaması yapılarak değişkenler arası ilişkiler toplam dindarlık puanı üzerinden verilmiştir. Ölçek beşli likert şeklinde olup ve "Tamamen Katılıyorum" +5, "Oldukça Katılıyorum" +4, "Kararsızım" +3, "Pek Katılmıyorum" +2, "Hiç Katılmıyorum" +1 sayı değeri verilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Bir araştırma alanı içine giren nesne, durum ve kişilerin hepsine birden evren (Arseven, 1993: 92) denilmektedir. Bu çalışmanın evreni İSMEK'e devam eden tüm kursiyerlerdir. Evren olarak seçilen İSMEK üzerine daha önce benzer bir çalışmanın yapılmadığı bu çalışmada, İSMEK'e devam eden yetişkinlerin, yaygın veya örgün olarak İSMEK dışındaki

din eğitimi ile dindarlıkları arasındaki ilişki ve katılımcıların bu konudaki düşünceleri ele alınmıştır. İSMEK'in evren olarak alınmasındaki temel etken, kapsayıcı özelliğinden dolayı, özelinde İstanbul, genelinde tüm ülke hakkında genel eğilimleri vereceğine olan inancımızdır. İstanbul ilinde farklı sosyo-kültürel yapılara ve sosyo-ekonomik seviyelere sahip bireylerin birlikte yaşadığı ve İSMEK kurumunun bu farklılıklara sahip bölgelere ulaşabildiği göz önüne alınarak, bu farklılıkları en yüksek düzeyde temsil edeceği kanaatine varılmıştır. Evrenin numunesi olma özelliğine sahip parçasına "örneklem" (Arslantürk, 2004: 103) adı verilir. Çalışmamızın örnekleme, rastlantısal örnekleme yoluyla belirlenen İSMEK'e devam eden 202 kursiyer olarak tespit edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın hedef kitlesi olan ve 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İSMEK'e devam eden 202 kursiyerin toplam dindarlık düzeyleri; yaş, cinsiyet, medeni durum, sosyal çevre, sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu, lise türü, yaygın ve örgün din eğitimi uygulamalarına ilişkin kanaatleri, din eğitimi alınan veya verilen kurumlarla ilgili yaklaşımları ve değerlendirmeleri incelenmiştir. Araştırmada seçilen muhitler, halen İSMEK bünyesinde faaliyet yürüten Avcılar, Bakırköy, Başakşehir, Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar, Beylikdüzü, Silivri ve Yakuplu muhitlerindeki birer kurs merkeziyle sınırlıdır.

1.3. Verilerin Analizi ve Çözümlemesi

Araştırmada Dindarlık Ölçeği'nin, toplam dindarlık puanları hesaplanarak analizler yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada veri üzerinde yapılan analizler ve hesaplamalar SPSS 23 (Statistical Package for the Social Science) programı ile gerçekleştirilmiştir. Sürekli nicel değişkenler için ortalama standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Normal dağılım sergilemeyen değişkenler için iki grup karşılaştırmasında Mann Whitney U testi ve ikiden fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. İkili karşılaştırmalar Benforroni düzeltilmeli Dunn Çoklu karşılaştırma testi ile yapılmıştır. Tüm analizler 0,05 hata payında sınanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, KMO testinde 895 sonucu, verilerin analiz için yeterli ($KMO > ,6$) olduğunu gösterir. Bartlette testinin anlamlı ($sig = ,000 < ,05$) sonuç vermesi verilerin istatistiksel faktör analizi için yeterli olduğunu ifade etmektedir. Yapılan analize göre iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerinin ,918 sonucu ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

2. Bulgular

2.1. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri

Araştırmanın örnekleme, İstanbul'un Avrupa ve Anadolu yakasında İSMEK kurslarına devam eden yetişkinlerden meydana gelmektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı ve yüzdelerini gösteren tablolar sırasıyla aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzde (%)
Kadın	144	71,3
Erkek	58	28,7
Toplam	202	100

Araştırmaya katılan 202 katılımcının (%71,3) kadın, (%28,7) erkektir. Çalışmanın evreni olan İSMEK, kuruluş amacı itibarıyla çoğunluk olarak kadın emeğini geliştirmeye ve potansiyel işgücünü oluşturmaya çalışan eğitimler sunmaktadır. Bununla birlikte erkek kursiyerlerin sayısı da yıllar itibarıyla artış göstermektedir. (bkz. Özer, 2009; Yıldırım, 2011 ve Tepe, 2007). Oranlar örneklem grubumuzla uyumludur.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	Sayı	Yüzde (%)
18-25	72	35,6
26-35	47	23,3
36-50	61	30,2
51-59	16	7,9

Ankete katılan katılımcıların yaşa göre dağılımlarına bakıldığında en fazla %35,5 yüzde ile 18-25 yaş grubu oluşturmaktadır. Onu %30,3 ile 35-50 yaş grubu; %23,2 ile 26-35 yaş grubu; %8 ile 51-59 yaş grubu; %3,0 ile 60 ve üstü yaş grubu takip etmektedir. Bu verilere göre katılımcıların çoğunluğu genç yetişkinlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	Yüzde (%)
Evli	80	39,6
Bekar	112	55,4
Boşanmış	9	4,5
Eşi vefat etmiş	1	0,5

Katılımcıların (%40) evli, (%55) bekar, (%4) boşanmış ve (%0,5) eşi vefat etmiş şeklindedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu bekârlardan oluşmaktadır.

Tablo 4: Katılımcıların Doğum Yeri Duruma Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Sayı	Yüzde (%)
Köy	31	15,3
Kasaba	21	10,4
Şehir	78	38,6
Büyükşehir	70	34,7
Yurtdışı	2	1,0

Araştırma verileri çerçevesinde katılımcıların (%15,3) köy, (%10,4) kasaba, (%38,6) şehir, (%34,7) büyükşehir ve (%1,0) yurtdışı doğumludur. Katılımcıların toplam %73,3'lük oranı şehir ve büyükşehir doğumlulardan oluşturmaktadır. Buna göre katılımcıların çoğu şehir ve büyükşehir doğumludur.

Tablo 5: Katılımcıların Oturdukları Semte Göre Dağılımı

Semt	Sayı	Yüzde (%)
Avcılar	24	11,9
Bakırköy	16	7,9
Başakşehir	20	9,9
Kadıköy	18	8,9
Ümraniye	27	13,4
Üsküdar	25	12,4
Beylikdüzü	26	12,9
Silivri	23	11,4
Yakuplu	23	11,4
Toplam	202	100,0

Katılımcıların (%11,9) Avcılar, (%7,9) Bakırköy, (%9,9) Başakşehir, (%8,9) Kadıköy, (%13,4) Ümraniye, (%12,4) Üsküdar, (%12,9) Beylikdüzü, (%11,4) Silivri, (%11,4) Yakuplu, semtlerindedir.

Tablo 6: Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde (%)
Öğrenim görmemiş	0	0
İlkokul	5	2,5
İlköğretim	4	2,0
Lise	62	30,7
Yüksekokul	29	14,4
Lisans	90	44,6
Lisansüstü	12	5,9
Toplam	202	100

Araştırmaya katılanlar arasında öğrenim görmeyen yer almamaktadır. Katılımcıların (%2,5) ilkokul, (%2,0) ilköğretim, (%30,7) lise, (%14,4) yüksekokul, (%44,6) lisans, 12'si (%5,9) lisansüstü şeklinde bir dağılım sergilemektedir. Katılımcıların eğitim durumunu oranlarına bakıldığında, lisans mezunlarının oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Mezun Olunan Liseye Göre Dağılımı

Okul Türü	Sayı	Yüzde (%)
Lise	65	32,2
Anadolu Lisesi	38	18,8
Fen Lisesi	4	2,0
İ.H.L	23	11,4
Meslek Lisesi	46	22,8
Özel Lise	2	1,0
Diğer	15	7,4
Cevap Vermedi	9	4,5
Toplam	202	100

Katılımcıların mezun olunan lise durumlarına göre (%32,2) lise, (%18,8) anadolu lisesi, (%2,0) fen lisesi, (%11,4) imam hatip lisesi, (%22,8) meslek lisesi, (%1,0) özel lise, (%7,4) diğer seçeneği ve (%4,5) lise eğitiminin altında olanlardan oluşmaktadır. Buna göre örneklem grubunun %55'ini lise ve meslek lisesi mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 8: Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Gelir Durumu	Sayı	Yüzde (%)
Çok iyi	3	1,5
İyi	71	35,1
Orta	117	57,9
Düşük	7	3,5
Çok düşük	4	2,0
Toplam	202	100

Katılımcıların gelir durumuna bakıldığında (%1,5) çok iyi, (%35,1) iyi, (%57,9) orta, (%3,5) düşük, (%2,0) çok düşük gelir düzeyine sahiptir. Buna göre katılımcıların gelir durumu orta ve ortanın üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.2. Demografik Değişkenler ve Din Eğitimi Kaynakları Arasındaki İlişki

Çalışmanın bu bölümünde demografik değişkenler ile formal ve informal din eğitimi kaynakları arasında anlamlı ilişki tespit edilenler alınmıştır.

Tablo 9: Din Eğitiminin Alınacağı En Uygun Yer Değişkeninin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

	18-25		26-35		36-50		51-59		60+		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile (anne,baba, aile büyükleri)	37	51,39	23	48,94	30	49,18	5	31,25	2	33,33	97	48,02
Okul	3	4,17	1	2,13	3	4,92	6	37,50	0	,00	13	6,44
Kur'an Kursları	9	12,50	3	6,38	10	16,39	1	6,25	0	,00	23	11,39
Kitaplar	7	9,72	3	6,38	1	1,64	1	6,25	1	16,67	13	6,44
İmam Hatip Liselari	2	2,78	1	2,13	4	6,56	1	6,25	0	,00	8	3,96
Medya	0	,00	1	2,13	0	,00	0	,00	1	16,67	2	,99
Cemaat veya tarikat	3	4,17	3	6,38	2	3,28	1	6,25	0	,00	9	4,46
Diğer	11	15,28	12	25,53	11	18,03	1	6,25	2	33,33	37	18,32
Toplam	72	100,0	47	100,0	61	100,0	16	100,0	6	100,0	202	100,0

p < ,05 ,001 < ,05

‘Sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir’ değişkenin yaşa göre dağılımı olan ki-kare analize göre din eğitiminin alınacağı en uygun yer konusunda katılımcıların %48’i aile, %6,4’ü okul, %11,4’ü Kur’an kursu, %6,4’ü kitaplar, %4’ü İ.H.L.’si, %1’i medya, %4,5’i cemaat, 18,3’ü diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Analizin ki-kare değeri olan p değerine bakıldığında p<,05 şartını sağladığından istatistiksel olarak; ‘din eğitiminin alınacağı en uygun yer’ değişkeni ile ‘yaş’ değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Buna göre 18-25 yaş aralığında bulunan 72 katılımcının %51,4’ü aile, %15,3 diğer ve %12,5’i Kur’an kursu, 26-35 yaş aralığındaki 47 katılımcının %48,9 aile, %25,5’i diğer, 36-50 yaş aralığı 61 katılımcı %49,2 yüzdesiyle aile, %18,0 ile diğer ve %16,4 ile Kur’an kursu, 51-59 yaş aralığı 16 katılımcı %37,5 ile okul ilk sırayı %31,3 ile aile ikinci sırayı işaretlemişken 60 ve üstü yaş aralığında ise %33,3 ile aile ve diğer seçeneği işaretlenmiştir. Bu verilere göre; katılımcılar din eğitiminin alınacağı en uygun yer olarak %48’ile aileyi, %11,4 ile Kur’an kursunu ve %6,4 ile okul ve kitapları işaretlemiştir. 18 ve 50 yaş aralığında aile başta olmak üzere, Kur’an kursu, okul ve kitap diğer yaş aralıklarına göre daha yüksek çıkmaktadır (Semiz, 2011, s.89). 51-59 yaş grubunda ailenin en uygun din eğitimi ortamı olduğuna dair düşüncede daha önceki yaşlara göre belirli bir düşüş tespit edilmiştir.

Anket metninde din eğitiminin alınacağı en uygun yer konusunda önceden belirlenmiş cevaplar dışında ‘diğer’ seçeneği kapsamında açık uçlu alan bırakılmış ve katılımcıların farklı düşünceleri alınmıştır. Katılımcılar diğer seçeneğini işaretleyip, bu alanda birden fazla kurum ve mekân belirtmişlerdir. Bu alandaki veriler ağırlıklı olarak aile ve seçeneklerdeki diğer kurumların birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Bu durum din eğitiminin sadece bir kanaldan alınmasıyla yeterli olmayacağı, farklı kurumların sorumluluğunda bir bütünlük içinde sürdürülmesi gerektiğine dair bir bakış açısı şeklinde yorumlanabilir. Diğer seçeneğindeki cevaplar değerlendirildiğinde aile ile birlikte en çok tekrar eden kurum Kur’an kursu, kitap okumak ve akabinde okul gelmektedir.

Tablo 10: Din Eğitiminin Alınacağı En Uygun Yer Değişkeninin Doğum Yeri Değişkenine Göre Dağılımı

	Köy		Kasaba		Şehir		Büyükşehir		Yurtdışı		Cevap Vermedi		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile (anne,baba, aile büyükleri)	8	25,81	13	61,90	39	50,00	37	52,86	0	,00	0	,00	97	48,02
Okul	5	16,13	3	14,29	3	3,85	2	2,86	0	,00	0	,00	13	6,44
Kur'an Kursları	8	25,81	1	4,76	4	5,13	10	14,29	0	,00	0	,00	23	11,39
Kitaplar	0	,00	1	4,76	4	5,13	8	11,43	0	,00	0	,00	13	6,44
İmam Hatip Liseleri	6	19,35	0	,00	1	1,28	0	,00	1	50,0	0	,00	8	3,96
Medya	0	,00	1	4,76	0	,00	1	1,43	0	,00	0	,00	2	,99
Cemaat veya tarikat	1	3,23	1	4,76	5	6,41	1	1,43	1	50,0	0	,00	9	4,46
Diğer	3	9,68	1	4,76	22	28,21	11	15,71	0	,00	0	,00	37	18,32
Toplam	31	100,0	21	100,0	78	100,0	70	100,0	2	100,0	0	,00	202	100,0

p < ,05 ,000 < ,05

'Sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir' değişkenin 'doğum yeriniz' değişkenine göre dağılımını gösteren analize göre, din eğitiminin alınacağı en uygun yer konusunda katılımcıların %48'i aile, %6,4'ü okul, %11,4'ü Kur'an kursu, %6,4'ü kitaplar, %4'ü İ.H.L.'si, %1'i medya, %4,5'i cemaat, %18,3'ü diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Analizin ki-kare değeri olan p değerine bakıldığında p < ,05 şartını sağladığından istatistiksel olarak; 'din eğitiminin alınacağı en uygun yer' değişkeni ile 'doğum yeri' değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak tablo 10'da yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değer kullanılması elverişli değildir.

Bu sonuçlara göre köyde doğan 31 katılımcının %25,8'er dilimlik kısmı aile ve Kur'an kursu, %19,4'ü İ.H.L. ve %16,1 okul, kasaba doğumlu 21 katılımcının %61,9'u aile ve %14,3'ü okul, şehir doğumlu 78 katılımcının %50'si aile %28,2'si diğer, büyükşehir doğumlu katılımcıların %52,9'u aile %15,7'si diğer ve %14,3'ü Kur'an kursu seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu verilere göre; %48'ile aile, %11,4 ile Kur'an kursu ve %6,4 ile okul ve kitaplar din eğitiminin alınacağı en uygun yer olarak tercih edilmiştir. Aile seçeneğinin oranı şehirleşmeyle artmaktadır. Buna paralel olarak ailenin yanında diğer kurumların işbirliğinin gerekliliğine olan inanç vurgulanmaktadır. Köy doğumlu katılımcılarda Kur'an kursu, okul ve İ.H.L. önem arz ederken şehirleşmeyle bu önemiyetin azaldığı görülmektedir.

Tablo 11: Seçmeli Din Derslerinin İçerik ve Uygulama Boyutlarının Yeterliliği Değişkeninin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	İlkokul		İlköğretim		Lise		Yüksekokul		Lisans		Lisansüstü		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	3	60,00	0	,00	16	25,81	4	13,79	11	12,22	0	,00	34	16,83
Hayır	1	20,00	0	,00	19	30,65	18	62,07	47	52,22	5	41,67	90	44,55
Fikrim Yok	1	20,00	4	100,0	27	43,55	7	24,14	32	35,56	7	58,33	78	38,61
Toplam	5	100,0	4	100,0	62	100,0	29	100,0	90	100,0	12	100,0	202	100,0

p < ,05 ,001 < ,05

'Seçmeli din derslerinin içerik ve uygulama boyutları ile yeterli görüyor musunuz' değişkeni ile 'eğitim durumunuz' değişkeni arasındaki analize göre, seçmeli din derslerinin içerik ve uygulama boyutları ile yeterli görüyor musunuz sorusuna katılımcıların %16,8'i evet, %44,6'sı hayır ve %38,6'sı fikrim yok seçeneklerini işaretlemişlerdir. Ki-kare değeri p<,05 şartını sağladığı için istatistiksel olarak iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

İlkokul mezunu 5 katılımcının %60'ı evet seçeneğini, %20'si hayır ve %20'si ise fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. İlköğretim mezunu olan 4 katılımcı %100 fikrim yok seçeneğini seçmiştir. Lise mezunu katılımcılar, fikrim yok seçeneğinde %43,5 oranında bulunmaktadır. Akabinde %30,6 ile hayır seçeneği gelmektedir. Yüksekokul mezunu katılımcılar %62,1 hayır seçeneğini seçmişlerdir. Örneklemin %44,6 ile yüzdesi en yüksek grubu, %52,2 ile hayır seçeneğini işaretlemiştir. Yüksek lisans mezunlarında evet seçeneği yokken %58,3 ile fikrim yok %41,7 ile hayır seçeneğini işaretlenmiştir. Bu verilere göre; eğitim düzeyi yükseldikçe seçmeli din derslerinin içerik ve uygulama boyutları ile yeterliliği sorusuna verilen evet cevaplarının oranı düşmekte hayır ve fikrim yok seçeneklerinin oranı ise artmaktadır.

Tablo 12: Dini Düşünce ve Yaşantıda En Etkili Unsur Değişkeninin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	İlkokul		İlköğretim		Lise		Yüksekokul		Lisans		Lisansüstü		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile	3	60,00	2	50,00	47	75,81	19	65,52	53	58,89	11	91,67	135	66,83
Komşularım	1	20,00	0	,00	0	,00	0	,00	0	,00	0	,00	1	,50
Öğretmenim	0	,00	0	,00	0	,00	1	3,45	3	3,33	0	,00	4	1,98
İmam	0	,00	0	,00	1	1,61	0	,00	0	,00	0	,00	1	,50
Arkadaşlarım	0	,00	1	25,00	2	3,23	0	,00	2	2,22	0	,00	5	2,48
Cemaat liderim	1	20,00	0	,00	2	3,23	0	,00	4	4,44	1	8,33	8	3,96
Diğer	0	,00	1	25,00	10	16,13	9	31,03	28	31,11	0	,00	48	23,76
Toplam	5	100,00	4	100,00	62	100,00	29	100,00	90	100,00	12	100,00	202	100,00

p < ,05 ,000 < ,05

'Dini düşünce ve yaşantınızda en etkili unsur nedir' değişkeninin 'eğitim durumu' değişkenine göre dağılımını gösteren sonuçlara bakıldığında %66,8 ile aile, %23,8 ile diğer seçeneği %4 ile cemaat lideri ve %2,5 ile arkadaş seçeneği gelmektedir. İstatistiksel olarak iki değişken arasında $p < ,05$ şartını sağladığı için anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Ancak tablo 12'de yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değer kullanılması elverişli değildir. Bu verilerine göre aile seçeneği tüm eğitim düzeylerinde öncelikli derece önem arz etmektedir. İlkokul ve ilköğretim mezunu katılımcılarda %50 ve üzeri bir oranda bulunmaktayken eğitim düzeyi arttıkça aile seçeneğinin oranında artış gözlenmektedir. Ayrıca ilkokul ve ilköğretim mezunu katılımcılarda diğer seçeneğinin oranı düşük iken eğitim düzeyinin artışıyla birlikte diğer seçeneğinde de artış gözlenmektedir.

Anket metninde katılımcıya dini düşünce ve yaşantıda en etkili unsur değişkeninde önceden belirlenmiş cevaplarla beraber 'diğer' seçeneği kapsamında açık uçlu cevap alanı ayrılmıştır. Diğer seçeneğindeki açık uçlu cevaplar değerlendirildiğinde bunları dört başlık altında toplamak mümkün olmuştur. 15 katılımcı sayısı ile, aile ile birlikte seçeneklerdeki diğer kurumların birlikteliğine vurgu yapan 'aile ve artı başka kurumlar', yine 15 katılımcı sayısı ile 'kendini merkeze alan cevaplar', 9 katılımcı sayısı ile 'Kur'an ve sünnet', 9 katılımcı sayısı ile ise 'kitap ve internet' şeklindedir. Aile ve artı başka kurumlar şeklinde adlandırılan ilk kategoride ailenin beraberliğinde başka kurumların varlığının gerekliliğine işaret edilmektedir. Bu kurumlardan en çok tekrar eden; arkadaş, öğretmen şeklindedir. Ailenin dini düşünce ve davranışların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir unsur olduğu belirtilmekle birlikte sosyo-kültürel çevre faktörüne de atıf yapılıyor olarak anlamlandırılabilir. Verilerle bu konuda yapılan çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir (Atalay, 2005, s.234; Bayyığıt, 2011, s.100; Batar, 2012, s.143).

Kendini merkeze alma; bireyin kendi zihni gelişimi ve yeteneği ölçüsünde sosyo- kültürel etmenlerden sağladığı bilgi ve deneyimlerini işleyerek dini kimliğini oluşturmasıdır (Bayyığıt, 2011, s.98). İnanma ya da inanmama konusunda karar verirken belirli bir kurumsal dini referans almayı kendi iç saiklerinden gelen maneviyat anlayışıyla yönelmesi şeklinde de yorumlanabilmektedir. Dini kaynak olarak nitelendirilen Kitap ve Sünnet, dini düşünce ve yaşantıda etkili olan unsurlar olarak görülmektedir.

Tablo 13: Din Eğitiminin En Etkili Düzeyde Alındığı Yer Değişkeninin Lise Türü Değişkenine Göre Dağılımı

	Lise		Anadolu Lisesi		Fen Lisesi		İmam Hatip Lisesi		Meslek Lisesi		Özel Lise		Diğer		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile	38	58,46	18	47,37	1	25,00	7	30,43	19	41,30	2	100,00	5	33,33	90	46,63
Kur'an Kursu	10	15,38	5	13,16	1	25,00	6	26,09	13	28,26	0	,00	6	40,00	41	21,24
Camii	3	4,62	2	5,26	1	25,00	0	,00	8	17,39	0	,00	1	6,67	15	7,77
İmam Hatip Lisesi	0	,00	1	2,63	0	,00	8	34,78	0	,00	0	,00	1	6,67	10	5,18
Okul	3	4,62	5	13,16	0	,00	0	,00	3	6,52	0	,00	1	6,67	12	6,22
Cemaat veya tarikat	5	7,69	2	5,26	0	,00	2	8,70	3	6,52	0	,00	0	,00	12	6,22
Din eğitimi almadım.	6	9,23	5	13,16	1	25,00	0	,00	0	,00	0	,00	1	6,67	13	6,74
Toplam	65	100,0	38	100,0	4	100,0	23	100,0	46	100,0	2	100,0	15	100,0	193	100,0

$p < ,05$, $000 < ,05$

'Din eğitimi en etkili düzeyde aldığınız yer neresidir' değişkeninin 'lise türü' değişkenine göre dağılımını gösteren analiz sonuçlarına bakıldığında 9 kişi lise mezuniyetinin altında olduğundan bu soruya 193 katılımcı cevap vermiştir. Bu verilere göre, katılımcıların %46,6'sı aile, %21,2'si Kur'an kursu, %7,8'i cami, %6,7'si din eğitimi almadım, %6,2'lik oranda okul ve cemaat, %5,2'si İ.H.L. seçeneklerini işaretlemişlerdir. Ki-kare değeri olan p değeri, $000 < ,05$ olup $p < ,05$ şartını sağladığından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak tablo 13'de yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değer kullanılması elverişli değildir. Buna göre lise mezunu 65 katılımcının %58,5'i aile ve %15,4'ü Kur'an kursu, Anadolu lisesi mezunu 38 katılımcının %47,4'ü aile, fen lisesi mezunu 4 katılımcının %25'lik oranla aile, Kur'an kursu ve cami, İ.H.L. mezunu 23 katılımcının %34,8'i İ.H.L. %30,4'ü aile ve %26,1'i Kur'an kursu, meslek lisesi mezunu 46 katılımcının %41,3'ü aile %28,3'ü Kur'an kursu, diğer okul çeşidi aralığı 15 katılımcının %40'ı Kur'an kursu ve %33,3'ü aile seçeneğini işaretlemiştir. Tablo 5'deki verilere bakıldığında aile %50 yakın bir orandadır. Akabinde %21,2 ile Kur'an kursu gelmektedir. Aile ve Kur'an kursu haricindeki cami, İ.H.L., okul, cemaat ve din eğitimi almadım seçenekleri birbirine yakın oranda görülmektedir. İ.H.L. mezunu katılımcılar, din eğitimi en etkili düzeyde aldığınız yer değişkenine oranları birbirine yakınlık göstermekle birlikte cevaplarda birinci sırada İ.H.L., ikinci sırada aile üçüncü sırada ise Kur'an kursu şeklinde cevaplamışlardır. Din eğitiminin alındığı kaynak olarak İ.H.L.'nin varlığını gösterdiği mezunları aralığında dahi yakın oranlarla aile ve Kur'an kursunun olması dikkat çekicidir. Örgün eğitimde verilen DKAB dersi, katılımcıların %6,2 tarafından din eğitimi aracı olarak değerlendirilirken %6,7 tarafından ise lise mezunu olmalarına rağmen din eğitimi almadım seçeneğini işaretleyerek din eğitimi kaynağı olarak algılanmamıştır. Din eğitimi en etkili düzeyde aldığınız yer değişkenine aile seçeneği lise mezunu aralığında bulunan katılımcılar %60'a yakın bir oranda çıkmakla birlikte bu oran diğer lise türlerinde düşmekte diğer ve İ.H.L. mezunlarında ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 14: Din Eğitiminin Alınacağı En Uygun Yer Değişkeninin Lise Türü Değişkenine Göre Dağılımı

	Lise		Anadolu Lisesi		Fen Lisesi		İmam Hatip Lisesi		Meslek Lisesi		Özel Lise		Diğer		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile (anne, baba, aile büyükleri)	34	52,31	19	50,00	1	25,00	10	43,48	19	41,30	2	100,00	9	60,00	94	48,70
Okul	4	6,15	2	5,26	0	,00	1	4,35	5	10,87	0	,00	0	,00	12	6,22
Kur'an Kursları	7	10,77	0	,00	1	25,00	2	8,70	10	21,74	0	,00	1	6,67	21	10,88
Kitaplar	4	6,15	6	15,79	0	,00	1	4,35	2	4,35	0	,00	0	,00	13	6,74
İmam Hatip Liseleri	1	1,54	0	,00	0	,00	5	21,74	2	4,35	0	,00	0	,00	8	4,15
Medya	0	,00	1	2,63	0	,00	0	,00	0	,00	0	,00	0	,00	1	,52
Cemaat veya tarikat	3	4,62	1	2,63	0	,00	3	13,04	0	,00	0	,00	1	6,67	8	4,15
Diğer	12	18,46	9	23,68	2	50,00	1	4,35	8	17,39	0	,00	4	26,67	36	18,65
Toplam	65	100,00	38	100,00	4	100,00	23	100,00	46	100,00	2	100,00	15	100,00	193	100,00

$p < ,05$,030 < ,05

Katılımcılara 'sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir' değişkeni ile 'hangi tür liseden mezun oldunuz' değişkeni arasındaki analiz verilmektedir. 9 kişi lise mezuniyetinin altında olduğundan bu soruya 193 katılımcı cevap vermiştir. Dolayısıyla aile %48,7, diğer %18,7, Kur'an kursu %10,9, kitaplar %6,7, okul %6,2, İ.H.L. ve cemaat %4,1 şeklinde cevaplandırılmıştır. Ki-kare değeri olan p değerine bakıldığında $p < ,05$ şartını sağladığından istatistiksel olarak; iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak tablo 14'de yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değerın kullanılması elverişli değildir.

Sonuçlara göre 65 lise mezunu katılımcı %52,3 aile ve %18,5 diğer, 38 Anadolu Lisesi mezunu katılımcı %50 aile ve %23,7 diğer, 23 İ.H.L. mezunu katılımcı %43,5 aile ve %21,7 İ.H.L., 46 meslek lisesi mezunu katılımcı %41,3 aile %21,7 Kur'an kursu, 15 diğer lise türü mezunu katılımcı %60 aile ve %26,7 ile diğer seçeneğini işaretlemiştir. Bu sonuçlara göre din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkeni ile lise türü değişkeni arasındaki analizde aile birinci ve diğer seçeneği ikinci derecede gelmektedir. Diğer seçeneğinde, aile ve seçeneklerdeki diğer kurumların birlikteliğine vurgu yapılmaktadır. 'Aile artı başka kurumlar' ve 'sınıflanamayan' şeklinde kategorize edilen diğer seçeneğiyle katılımcı din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkeninin yalnız tek bir kanal ile sağlamayacağını bunun bir bütünlük içinde olması gerektiğini yüksek bir oranla belirtmektedir. Lise ve anadolu lisesi mezunları yaklaşık %50 oranında aileye vurgu yaparken İ.H.L. ve meslek lisesi mezunlarında bu oran %40 civarına düşmekte ve Kur'an kursu ve İ.H.L. seçeneğinin oranında artışın olduğu gözlenmektedir.

Tablo 15: İbadetler İçin Bilgi Düzeyinin Özel Değerlendirilmesi Değişkeninin Gelir Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	Çok iyi		İyi		Orta		Düşük		Çok düşük		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Hiç	0	,00	1	1,41	3	2,56	0	,00	0	,00	4	1,98
Zayıf	0	,00	9	12,68	21	17,95	4	57,14	0	,00	34	16,83
Orta	1	33,33	30	42,25	72	61,54	2	28,57	3	75,00	108	53,47
İyi	2	66,67	31	43,66	21	17,95	1	14,29	1	25,00	56	27,72
Toplam	3	100,00	71	100,00	117	100,00	7	100,00	4	100,00	202	100,00

$p < ,05$,009 < ,05

Katılımcılara 'ibadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz' değişkeni ile 'gelir durumunuz' değişkeni arasındaki analiz verilmektedir. Katılımcıların %2'si iyi, %16,8'i orta, %53,5'i zayıf, %27,7'si hiç şeklinde cevaplandırmıştır. Ki-kare değeri olan p değerine bakıldığında $p < ,05$ şartını sağladığından istatistiksel olarak; iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak tablo 15'de yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değer kullanılması elverişli değildir. Bu verilere göre; gelir durumu çok iyi olan 3 katılımcının %66,7'si hiç %33'ü zayıf, gelir durumu iyi olan 71 katılımcının %43,7'si hiç %42,3'ü zayıf, gelir durumu orta olan 117 katılımcının %61,5'i zayıf %17,9'luk dilimle hiç ve orta, gelir durumu düşük olan 7 katılımcının %57,1 orta %28,6 zayıf ve gelir durumu çok düşük 4 katılımcı %75 ile zayıf seçeneğini işaretlemiştir. Buradan çıkan sonuca göre gelir durumu düştükçe ibadetler için gerekli bilgi düzeyinin değerlendirilmesinde olumlu yönde bir artış, hiç seçeneğinde ise düşüş gözlemlenmiştir.

Tablo 16: Dini Düşünce ve Yaşantıda En Etkili Unsur Değişkeninin Gelir Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	Çok iyi		İyi		Orta		Düşük		Çok düşük		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ailem	2	66,67	50	70,42	77	65,81	4	57,14	2	50,00	135	66,83
Komşularım	0	,00	0	,00	0	,00	0	,00	1	25,00	1	,50
Öğretmenim	0	,00	0	,00	4	3,42	0	,00	0	,00	4	1,98
İmam	0	,00	0	,00	1	,85	0	,00	0	,00	1	,50
Arkadaşlarım	0	,00	1	1,41	4	3,42	0	,00	0	,00	5	2,48
Cemaat Liderim	0	,00	3	4,23	5	4,27	0	,00	0	,00	8	3,96
Diğer	1	33,33	17	23,94	26	22,22	3	42,86	1	25,00	48	23,76
Toplam	3	100,00	71	100,00	117	100,00	7	100,00	4	100,00	202	100,00

$p < ,05$,000 < ,05

Katılımcılara 'Dini düşünce ve yaşantınızda en etkili unsur nedir?' değişkeninin 'gelir durumu' değişkenine göre dağılımını gösteren ki-kare testi sonuçları verilmektedir. Katılımcıların %66,8 aile, %23,8'i diğer seçeneği, %4'ü cemaat ve %2,5'i arkadaş

seçeneklerini işaretlemiştir. Ki-kare değeri olan p değerine bakıldığında $p < ,05$ şartını sağladığından istatistiksel olarak; iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak tablo 16'da yer alan hücrelerin %20'den fazlası 5'den küçük değer aldığı için ki-kare anlamlı çıkmasına rağmen, istatistiksel olarak bu değer kullanılması elverişli değildir. Buna göre gelir durumu iyi 71 katılımcının %70,4'ü aile ve %23,9 diğer, gelir durumu orta olan 117 katılımcının %65,8'i aile %22,2'si diğer, gelir durumu düşük olan 7 katılımcının %57,1'i aile ve %42,9'u diğer seçeneklerini işaretlemişlerdir.

Bu verilere göre; dini düşünce ve yaşantıda en etkili unsur olarak aile, diğer seçeneklere göre yüksek çıkmaktadır. Dini düşünce ve yaşantınızda en etkili unsur nedir sorusuna aile seçeneğini işaretleyen %66,8 katılımcıya gelir durumu açısından bakıldığında ise gelir durumu iyi olandan çok düşük olana doğru azalma şeklinde bir farklılık bulunmaktadır. Katılımcıların gelir durumu dikkate alındığında gelir durumunu çok iyi, iyi ve orta tanımlayanlar aileye daha çok vurgu yaparken bu oran gelir durumunu düşük ve çok düşük olarak belirtenlere göre daha düşük kalmıştır.

3.3. Dindarlık Düzeyi İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

Yapılan analizler neticesinde dindarlık düzeyi ile demografik değişkenler arasında anlamlı farklılık göstermediği görülmüş ve buna ilişkin bilgiler tablolarda belirtilmemiştir. Yapılan analizler neticesinde anlamlı farklılık göstermeyen değişkenler aşağıda açıklanmıştır.

Bunlardan ilki dindarlık düzeyinin cinsiyet değişkenine göre arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. U testi sonucuna göre dindarlık düzeyinin cinsiyet dağılımına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($U=3460$, $z=-1,602$, $p=0,109$). Dindarlık düzeyinin yaş grupları değişkenine göre, farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Bu test sonucunda da dindarlık düzeyinin yaş grupları değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($\chi^2_4=4,312$, $p=0,365$). Dindarlık düzeyinin medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Kruskal Wallis H testi neticesinde dindarlık düzeyinin medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır ($\chi^2_3=4,092$, $p=0,252$). Dindarlık düzeyinin doğum yeri değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde dindarlık düzeyinin doğum yeri değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır ($\chi^2_4=8,256$, $p=0,083$). Dindarlık düzeyinin ikamet yeri değişkenine göre arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin ikamet yeri değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($\chi^2_8=15,28$, $p=0,054$).

Dindarlık düzeyinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Kruskal Wallis H testi neticesinde dindarlık

düzeyinin eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır ($x^2_5=8,15$, $p=0,148$).

Dindarlık düzeyinin lise türü değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Test verileri sonucunda dindarlık düzeyinin lise türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır ($x^2_6=4,545$, $p=0,603$).

Dindarlık düzeyinin gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde dindarlık düzeyinin gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür ($x^2_4=4,352$, $p=0,360$).

2.4. Dindarlık Düzeyi ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

Yapılan analizler neticesinde dindarlık düzeyi ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılık göstermediği durumlar tablolarda belirtilmemiş sadece sonuca ilişkin bilgiye yer verilmiştir. Anlamlı farklılık gösteren istatistik sonuçları ise tablolarda verilmiştir.

Tablo 17: Dindarlık Düzeyinin Öznel Dindarlık Algısına Göre Karşılaştırılması

	N	\bar{x}	ss	x^2	sd	p
Dindarlık Düzeyi	Dindar Değilim	12	2,26	0,94		
	Biraz Dindarım	63	3,46	0,38	53,712	3
	Dindarım	115	3,74	0,24		
	Çok Dindarım	9	3,82	0,34		

Dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına göre, anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($x^2_3=53,712$, $p=0,000$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltilmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 18: Dindarlık Düzeyinin Öznel Dindarlık Algısına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Dindar Değilim-Biraz Dindarım	0,013
Dindar Değilim-Dindarım	0,000
Dindar Değilim-Çok Dindarım	0,000
Biraz Dindarım-Dindarım	0,000
Biraz Dindarım-Çok Dindarım	0,001
Dindarım-Çok Dindarım	0,643

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar neticesinde biraz dindar olanların ($\bar{x}=3,46$), dindar olmayanlara ($\bar{x}=2,26$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. ($p=0,013$) İkinci olarak yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda dindar olanların ($\bar{x}=3,74$), biraz dindar olanlara (

$\bar{x} = 3,46$, $p=0,000$) ve dindar olmayanlara ($\bar{x} = 2,26$, $p=0,000$) göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Üçüncü olarak yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda çok dindar olanların ($\bar{x} = 3,82$), biraz dindar olanlara ($\bar{x} = 3,46$) ve dindar olmayanlara ($\bar{x} = 2,26$) göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanamamıştır. ($p>0,05$)

Tablo 19: Dindarlık Düzeyinin, İbadetleri Yerine Getirmek İçin Mevcut Bilgi Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	\bar{x}	ss	χ^2	sd	p
Dindarlık Düzeyi	Hiç	4	1,83	0,90	14,895	3	0,002
	Zayıf	32	3,52	0,39			
	Orta	108	3,62	0,40			
	İyi	55	3,61	0,52			

Dindarlık düzeylerinin, ibadetleri yerine getirmek için sahip olunan bilgi düzeyine göre karşılaştırılmasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. ($\chi^2_3=14,895$, $p=0,002$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltilmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi uygulanmıştır.

Tablo 20: Dindarlık Düzeyinin, İbadetleri Yerine Getirmek İçin Mevcut Bilgi Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	p
Hiç-Zayıf	0,076
Hiç-Orta	0,009
Hiç-İyi	0,003
Zayıf-Orta	0,809
Zayıf-İyi	0,195
Orta-İyi	1,000

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar neticesinde sahip olduğu ibadet bilgisi iyi olanların ($\bar{x} = 3,61$), ibadet bilgisi hiç olmayanlara ($\bar{x} = 1,83$) göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. ($p=0,003$) İkinci olarak yapılan ikili karşılaştırmalar neticesinde sahip olduğu ibadet bilgisi orta olanların ($\bar{x} = 3,62$), ibadet bilgisi hiç olmayanlara ($\bar{x} = 1,83$) göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. ($p=0,009$) Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanamamıştır. ($p>0,05$)

Tablo 21: Dindarlık Düzeyinin Din Eğitimi En Etkili Düzeyde Aldığınız Yer Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	ss	χ^2	sd	p	
Dindarlık Düzeyi	Aile	92	3,58	0,43	21,823	6	0,001
	Kur'an Kursu	43	3,71	0,27			
	Camii	15	3,69	0,35			
	İmam Hatip Lisesi	10	3,70	0,23			
	Okul	11	3,03	0,89			
	Cemaat veya Tarikat	12	3,82	0,11			
	Din Eğitimi Almadım	16	3,08	0,90			

Dindarlık düzeyinin din eğitimi en etkili düzeyde aldığınız yer değişkenine göre arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin din eğitimi alınan yere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($\chi^2_6=21,823$, $p=0,001$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 22: Dindarlık Düzeyinin Din Eğitimi En Etkili Düzeyde Aldığınız Yer Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Okul-Din eğitimi almadım.	1,000
Okul-Aile (anne,baba,aile büyükleri)	0,431
Okul-İmam Hatip Lisesi	0,883
Okul-Kur'an Kursu	0,064
Okul-Camii	0,132
Okul-Cemaat veya tarikat	0,041
Din eğitimi almadım.-Aile (anne,baba,aile büyükleri)	0,263
Din eğitimi almadım.-İmam Hatip Lisesi	0,851
Din eğitimi almadım.-Kur'an Kursu	0,028
Din eğitimi almadım.-Camii	0,094
Din eğitimi almadım.-Cemaat veya tarikat	0,027
Aile (anne,baba,aile büyükleri)-İmam Hatip Lisesi	1,000
Aile (anne,baba,aile büyükleri)-Kur'an Kursu	1,000
Aile (anne,baba,aile büyükleri)-Camii	1,000
Aile (anne,baba,aile büyükleri)-Cemaat veya tarikat	1,000
İmam Hatip Lisesi-Kur'an Kursu	1,000
İmam Hatip Lisesi-Camii	1,000
İmam Hatip Lisesi-Cemaat veya tarikat	1,000
Kur'an Kursu-Camii	1,000
Kur'an Kursu-Cemaat veya tarikat	1,000
Camii-Cemaat veya tarikat	1,000

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar sonucunda din eğitimi cemaat ve tarikatlarda alanların ($\bar{x}=3,82$), okulda alanlara ($\bar{x}=3,03$ $p=0,041$) ve din eğitimi almayanlara ($\bar{x}=3,08$, $p=0,027$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda din eğitimi Kur'an kursunda alanların ($\bar{x}=3,71$), din eğitimi almayanlara ($\bar{x}=3,08$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0,028$). Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 23: Dindarlık Düzeyinin Din Eğitiminin Alınacağı En Uygun Yer Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	N	\bar{X}	ss	χ^2	sd	p
Aile	95	3,57	0,40			
Okul	12	3,54	0,43			
Kur'an Kursları	23	3,77	0,24			
Dindarlık Düzeyi						
Kitaplar	13	3,44	0,58			
İmam Hatip Liseleri	8	3,74	0,28	15,755	7	0,027
Medya	2	3,80	0,14			
Cemaat veya Tarikat	9	3,87	0,16			
Diğer	37	3,36	0,82			

Dindarlık düzeyi ile din eğitiminin alınacağı en uygun yere değişkenine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($\chi^2=15,755$, $p=0,027$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltilmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 24: Dindarlık Düzeyinin Din Eğitiminin Alınacağı En Uygun Yer Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Kitaplar-Diğer	1,000
Kitaplar-Aile (anne,baba, aile büyükleri)	1,000
Kitaplar-Okul	1,000
Kitaplar-İmam Hatip Liseleri	1,000
Kitaplar-Kur'an Kursları	1,000
Kitaplar-Medya	1,000
Kitaplar-Cemaat veya tarikat	0,238
Diğer-Aile (anne,baba, aile büyükleri)	1,000
Diğer-Okul	1,000
Diğer-İmam Hatip Liseleri	1,000
Diğer-Kur'an Kursları	0,816
Diğer-Medya	1,000
Diğer-Cemaat veya tarikat	0,197
Aile (anne,baba, aile büyükleri)-Okul	1,000
Aile (anne,baba, aile büyükleri)-İmam Hatip Liseleri	1,000
Aile (anne,baba, aile büyükleri)-Kur'an Kursları	0,530
Aile (anne,baba, aile büyükleri)-Medya	1,000
Aile (anne,baba, aile büyükleri)-Cemaat veya tarikat	0,154
Okul-İmam Hatip Liseleri	1,000
Okul-Kur'an Kursları	1,000
Okul-Medya	1,000
Okul-Cemaat veya tarikat	1,000
İmam Hatip Liseleri-Kur'an Kursları	1,000
İmam Hatip Liseleri-Medya	1,000
İmam Hatip Liseleri-Cemaat veya tarikat	1,000
Kur'an Kursları-Medya	1,000
Kur'an Kursları-Cemaat veya tarikat	1,000
Medya-Cemaat veya tarikat	1,000

Yapılan ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.($p>0,05$)

Tablo 25: Dindarlık Düzeyinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Zorunlu Verilmelidir Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	ss	χ^2	sd	p
Dindarlık Düzeyi	Evet	132	3,73	0,26	37,038	2	0,000
	Hayır	49	3,16	0,78			
	Fikrim yok	18	3,46	0,31			

Dindarlık düzeyinin din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin devlet okullarında zorunlu verilmelidir değişkenine göre arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.($\chi^2=37,038$, $p=0,000$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 26: Dindarlık Düzeyinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Zorunlu Verilmelidir Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Hayır-Fikrim yok	1,000
Hayır-Evet	0,000
Fikrim yok-Evet	0,002

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar sonucunda dersin zorunlu olmasına evet diyenlerin($\bar{x}=3,73$) hayır diyenlere ($\bar{x}=3,16$ $p=0,000$) ve fikrim yok diyenlere ($\bar{x}=3,46$, $p=0,002$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.($p>0,05$)

Tablo 27: Dindarlık Düzeyinin Devlet Okullarında Seçmeli Din Dersinin Varlığı Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	ss	χ^2	sd	p
Dindarlık Düzeyi	Hiç Katılmıyorum	12	2,86	0,86	7	4	0,000
	Pek Katılmıyorum	17	2,94	0,92			
	Kararsızım	24	3,47	0,40			
	Oldukça Katılıyorum	45	3,58	0,31			
	Tamamen Katılıyorum	101	3,77	0,22			

Dindarlık düzeyinin, devlet okullarında seçmeli din dersinin varlığı değişkenine göre karşılaştırılmasında, anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi

yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin, devlet okullarında seçmeli din dersinin varlığı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($\chi^2_4=46,329$, $p=0,000$)

Tablo 28: Dindarlık Düzeyinin Devlet Okullarında Seçmeli Din Dersinin Varlığı Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Hiç Katılmıyorum-Pek Katılmıyorum	1,000
Hiç Katılmıyorum-Kararsızım	1,000
Hiç Katılmıyorum-Oldukça Katılıyorum	0,135
Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,000
Pek Katılmıyorum-Kararsızım	1,000
Pek Katılmıyorum-Oldukça Katılıyorum	0,272
Pek Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,000
Kararsızım-Oldukça Katılıyorum	1,000
Kararsızım-Tamamen Katılıyorum	0,002
Oldukça Katılıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,009

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar sonucunda seçmeli dersin değerlendirilmesine tamamen katılıyorum diyenlerin ($\bar{x}=37$),hiç katılmıyorum ($\bar{x}=2,86$, $p=0,000$), pek katılmıyorum ($\bar{x}=2,94$, $p=0,000$) kararsızım ($\bar{x}=3,47$, $p=0,002$)ve oldukça katılıyorum ($\bar{x}=3,58$, $p=0,009$) diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 29: Dindarlık Düzeyinin Seçmeli Din Derslerinin İçerik ve Uygulama Boyutlarının Yeterliliği Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	ss	χ^2	sd	p
Dindarlık Düzeyi	Evet	34	3,55	0,34	10,383	2	0,006
	Hayır	89	3,67	0,43			
	Fikrim Yok	76	3,45	0,63			

Dindarlık düzeyinin seçmeli din derslerinin içerik ve uygulama boyutlarının yeterliliğine göre karşılaştırılmasında aralarında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($\chi^2_2=10,383$, $p=0,006$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltilmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 30: Dindarlık Düzeyinin Seçmeli Din Derslerinin İçerik ve Uygulama Boyutlarının Yeterliliği Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin İkili Karşılaştırmalar

	p
Evet-Fikrim Yok	1,000
Evet-Hayır	0,043
Fikrim Yok-Hayır	0,014

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar sonucunda dersin yeterliliğine hayır diyenlerin ($\bar{x} = 3,67$) evet diyenlere ($\bar{x} = 3,55$, $p=0,043$) ve fikrim yok diyenlere ($\bar{x} = 3,45$, $p=0,014$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Tablo 31: Dindarlık Düzeyinin Okul Öncesi Dönemde MEB veya DİB'te Din Eğitimi Verilmesi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	N	\bar{x}	ss	x^2	sd	p	
Dindarlık Düzeyi	Hiç Katılmıyorum	26	2,82	0,88			
	Pek Katılmıyorum	21	3,44	0,37			
	Kararsızım	35	3,55	0,34	57,810	4	0,000
	Oldukça Katılıyorum	46	3,68	0,27			
	Tamamen Katılıyorum	71	3,81	0,20			

Dindarlık düzeyinin, okul öncesi dönemde MEB veya DİB'te din eğitimi verilmesi değişkenine göre karşılaştırılmasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin, okul öncesi dönemde MEB veya DİB'te din eğitimi verilmesi değişkenine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ($x^2=57,810$, $p=0,000$) Anlamlı farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltilmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Tablo 32: Dindarlık Düzeyinin Okul Öncesi Dönemde MEB veya DİB'te Din Eğitimi Verilmesi Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	p
Hiç Katılmıyorum-Pek Katılmıyorum	1,000
Hiç Katılmıyorum-Kararsızım	0,052
Hiç Katılmıyorum-Oldukça Katılıyorum	0,000
Hiç Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,000
Pek Katılmıyorum-Kararsızım	1,000
Pek Katılmıyorum-Oldukça Katılıyorum	0,214
Pek Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,000
Kararsızım-Oldukça Katılıyorum	1,000
Kararsızım-Tamamen Katılıyorum	0,000
Oldukça Katılıyorum-Tamamen Katılıyorum	0,092

Yapılan bu ikili karşılaştırmalar sonucunda okul öncesi dönemde MEB veya DİB'te din eğitimi verilmesi değerlendirilmesine tamamen katılıyorum diyenlerin ($\bar{x} = 3,7$), hiç katılmıyorum ($\bar{x} = 2,82$, $p=0,000$), pek katılmıyorum ($\bar{x} = 3,44$, $p=0,000$) ve kararsızım ($\bar{x} = 3,55$, $p=0,000$) diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda oldukça katılıyorum ($\bar{x} = 3,68$) diyenlerin, hiç katılmıyorum ($\bar{x} = 2,82$) diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0,000$).

Dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına göre, anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği

tespit edilmiştir ($\chi^2_3=53,712$, $p=0,000$). Anlamli farklılığı test etmek amacıyla Bonferroni düzeltmeli Dunn çoklu karşılaştırılması testi yapılmıştır.

Dindarlık düzeyinin din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Dindarlık düzeyinin din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin yeterliliği değişkenine göre karşılaştırılmasında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yeterliliğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($\chi^2_4=2,983$, $p=0,561$).

Dindarlık düzeyinin dini bir konuyu danışmak istediğinde müracaat kaynağı değişkenine göre karşılaştırılmasında aralarında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda dindarlık düzeyinin dini soruların müracaat kaynaklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($\chi^2_5=9,778$, $p=0,082$).

Dindarlık düzeyinin dini düşünce ve yaşantıda en etkili unsur değişkenine göre karşılaştırılmasında aralarında anlamlı farklılığın olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($\chi^2_6=8,956$, $p=0,176$).

Sonuç

İstanbul'un Avrupa ve Anadolu yakasında İSMEK kurslarına devam eden yetişkinlerin dindarlık düzeyleriyle İSMEK dışında aldıkları din eğitimi arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada öncelikle, bireyin dindarlık düzeyi ile aldıkları din eğitimi arasında anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir. Bu varsayımı desteklemek için bireylere dindarlık düzeyleri ile ilgili sorular sorulmuş ve dindarlık düzeyleri ile din eğitimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır

Çalışmada dindarlık düzeyinin cinsiyet, yaş grupları, medeni durum, doğum yeri, ikamet yeri, eğitim durumu, lise türü ve gelir durumu gibi değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Yapılan analiz neticesinde öznel dindarlık algısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmiş ve katılımcılardan biraz dindar olanların dindarlık düzeylerinin dindar olmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak dindar olanların biraz dindar olanlara ve dindar olmayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Üçüncü olarak çok dindar olanların biraz dindar olanlara ve dindar olmayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yine sahip olduğu ibadet bilgisi iyi olanların, ibadet bilgisi hiç

olmayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sahip olduğu ibadet bilgisi orta olanların, ibadet bilgisi hiç olmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan analizlerde dindarlık düzeyi ile din eğitimi en etkili aldığı yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre; din eğitimi cemaat ve tarikatlarda alanların, okulda ve din eğitimi almayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak din eğitimi Kur'an kursunda alanların, din eğitimi almayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bir diğer bulgu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmasına evet diyenlerin dindarlık düzeyleri hayır diyenlere ve fikrim yok diyenlere göre daha yüksek olduğudur. Dindarlık düzeyinin devlet okullarında seçmeli din dersinin varlığı değişkenine göre karşılaştırılmasında, seçmeli din dersinin devlet okullarında verilmesi değerlendirilmesine tamamen katılıyorum diyenlerin hiç katılmıyorum, pek katılmıyorum, kararsızım ve oldukça katılıyorum diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak "söz konusu dersin içerik ve uygulama boyutları sizce yeterli midir" sorusuna hayır diyenlerin evet diyenlere ve fikrim yok diyenlere göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yapılan Dindarlık Düzeyinin Okul Öncesi Dönemde MEB veya DİB'te Din Eğitimi Verilmesi Değişkenine göre karşılaştırılmasında aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda okul öncesi dönemde MEB veya DİB'te din eğitimi verilmesi değerlendirilmesine tamamen katılıyorum diyenlerin, hiç katılmıyorum, pek katılmıyorum ve kararsızım diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda oldukça katılıyorum diyenlerin, hiç katılmıyorum diyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

'Sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir' sorusuna yaş aralığına göre değişiklik arz etmekle birlikte katılımcıların %48 gibi bir çoğunluğu aile cevabını vermişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların çoğuna göre, dini düşünce ve yaşantıyı etkileyen en önemli unsur aile olup bireyin dindarlık düzeyi ile ailesinin dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Aile ile birlikte en çok tekrar eden kurum Kur'an kursu, kitap okumak ve akabinde okuldur. Verilen cevapta aile seçeneğinin oranı şehirleşmeyle artmaktadır. Buna paralel olarak ailenin yanında diğer kurumların işbirliğinin gerekliliğine olan inanç vurgulanmaktadır. Köy doğumlu katılımcılarda Kur'an kursu, okul ve İ.H.L. ehemmiyet arz ederken şehirleşmeyle bu ehemmiyet azalmakta ve İ.H.L. seçeneğinde önemli bir farklılaşma meydana geldiği görülmektedir.

'Dini düşünce ve yaşantınızda en etkili unsur nedir' değişkeninin analizinde de aile seçeneği tüm eğitim düzeylerinde öncelikli derece önem arz etmektedir. İlkokul ve

ilköğretim mezunu katılımcılarda %50 ve üzeri bir oranda bulunmaktayken eğitim düzeyi arttıkça aile seçeneğinin oranında artış gözlenmektedir. Açık uçlu seçeneklerde aile ile birlikte vurgulanan arkadaş diğeri ise öğretmen şeklindedir. Bu durum, ailenin dini düşünce ve davranışların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir unsur olduğu belirtilmekle birlikte sosyo-kültürel çevre faktörüne de atıf yapılması anlamına gelmektedir.

'Din eğitimi en etkili düzeyde aldığınız yer neresidir' değişkeninin analizinde de büyük oranda aile ve ardından Kur'an kursu gelmektedir. Bunların dışında cami, İ.H.L., okul, cemaat ve din eğitimi almadım seçenekleri birbirine yakın oranda görülmektedir. Katılımcılara 'sizce din eğitiminin alınacağı en uygun yer neresidir' değişkeninin analizinde lise ve anadolu lisesi mezunları yaklaşık %50 oranında aileye vurgu yaparken İ.H.L ve meslek lisesi mezunlarında bu oran %40 civarına düşmekte ve Kur'an kursu ve İ.H.L. seçeneğinin oranında ise artışın olduğu gözlenmektedir.

Katılımcılara 'ibadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz' değişkeni ile 'gelir durumunuz' değişkeni arasındaki analiz neticesinde gelir durumu düştükçe ibadetler için gerekli bilgi düzeyinin değerlendirilmesinde olumlu yönde bir artış, hiç seçeneğinde ise düşüş gözlenmiştir.

Sonuç olarak dindarlık düzeyinin öznel dindarlık algısına, ibadetleri yerine getirmek için sahip olunan bilgi düzeyine, din eğitiminin en etkili düzeyde alındığı yer değişkenine, din eğitiminin alınacağı en uygun yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Dindarlık düzeyinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin devlet okullarında zorunlu verilmesinde ve devlet okullarında seçmeli din dersinin varlığı değişkenine göre karşılaştırılmasında da etkili olduğu gözlenmiştir. Bütün bunlarla birlikte çalışmada elde edilen en önemli sonuçlardan birisi de, dini düşünce ve yaşantıda en etkili unsur ve din eğitiminin en etkili düzeyde alınan yerin aile olduğu neticesidir.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2008). Hayat Boyu Öğrenme ve Kariyer Rehberliği İlkelerinin İstihdam Edilebilirliğe Etkileri: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arseven, A.D. (1993). *Alan araştırma yöntemi ilkeler teknikler örnekler*. Ankara: Gül.
- Arslantürk, Z. (2004). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca.
- Batar, Y. (2012). Türkiye'de din eğitimi ve toplumsal beklentiler-Konya örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 121-152.
- Bayyığıt, M. (2011). *Gençlik ve din üniversite gençliği üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. Konya: Yediveren.

- Bilgin, B. (1988). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. Ankara: A.Ü.İ.F.
- Becbi, S. (1996). *Din eğitimi bilimi ve Türkiye’de din eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- Ersöz, H.Y. (2007). Yerel yönetimlerin yetişkin eğitimi alanındaki etkinlikleri. *İSMEK Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss.44-68). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK).
- Eser, A. (2010). Belediyelerin Mesleki Yaygın Eğitimdeki Rolü: İSMEK Örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Günay, Ü. ve Çelik C. (Ed.). (2006). *Dindarlığın sosyo-psikolojisi*. Adana: Karahan.
- Hökekleli, H. (2010). *Din Psikolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi-ilkeler-teknikler*. Ankara: Nobel.
- MEB (Haziran 2010). *Tebliğler Dergisi*, 2633.
- MEB. (2009). *Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi-yüksek planlama kurulu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Oğuz, O, A. Oktay ve H. Ayhan (Ed.). (2001). *21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi*. İstanbul: Sedar Yayıncılık.
- Özer, F. (2010). Meslek ve Beceri Kazandırmada Büyükşehir Belediyelerinin Rolü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Uygulamaları: İSMEK (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik hayat ve dinselilik*. İstanbul: İz.
- Uysal, V. (1995). İslami dindarlık ölçeği üzerine bir pilot araştırma. *İslami araştırmalar*, 8(3-4), 263-271.
- Yılmaz, H. (2003). *Din eğitimi ve sosyal barış*. İstanbul: İnsan.
- www.ismek.ist.tr
- <https://ec.europa.eu>